

עיון בשירת דבורה

א. קווי דמיון ושוני בין שירת דבורה ושירת הים

המשותף לשירת דבורה ולשירת הים בולט לעין.

1. גם כאן וגם שם נשקפת סכנה של השמדה פיזית לעם ישראל, ורק תודות לעזרת ה' עם ישראל נושע מאויביו. לפנינו אפוא שירי ניצחון על האויב מצד אחד, ושירי הודיה לה' על ההשגחה וההצלה מצד שני. בשני השירים, כבר בפתחתם, יש התבטאות דומה המדגישה רעיון זה: "אשירה לה' כי גאה גאה" (שמי' טו א). "אנכי לה' אנכי אשירה, אזמר לה' א-להי ישראל" (שופ' ה ג).

2. שתי השירות אינן תלושות ועומדות בפני עצמן אלא הן המשך ישיר לסיטואציה היסטורית המתוארת בפרטות לפני כן. בשמי' יד יש תיאור רחב על מסע מצרים ומזימתם ללכוד את ישראל, ואילו משה מחזק את לב העם ומבטיח להם את ישועת ה'. בשופטים ד דבורה היא היוזמת את המלחמה, היא המעודדת את ברק לגייס את העם לקרב, ומבטיחה לו ניצחון מוחץ, "... ונתתיהו בידך".¹

נוסף לכך יש ביטויים משותפים בתיאור עזרת ה' בעת המלחמה ותבוסת האויב לאחריה: ויהם את מחנה מצרים (שמי' יד כד) - ויהם ה' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפני ברק (שופ' ה טו).² לא נשאר בהם עד אחד (שמי' יד כח) - ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד (שופ' ד טז).

לפנינו אפוא תופעה לא שגרתית, תיאור הרקע ההיסטורי בפרוזה, ובצמוד אליו - שירה, כלומר: מבע מליצי-אמנותי ותיאור של רגשות וחוויות אישיות. תופעה זו היא חריגה הן בתני"ך והן בשירה הכללית, משום שהמשורר לא חש כל צורך לבאר את הרקע ההיסטורי, והוא מניח שהמאורע עצמו ידוע לכול.³

3. תופעה זו, שבה מובע מאורע היסטורי הן בפרוזה והן בשירה, מחייבת אותנו להתבוננות באותה דרך שנקטו חז"ל: דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. האם יש גילויים בפרק ה שלא ידענו עליהם בפרק ד? אכן יש חדשות בפרק ה. לא ידענו שהלחץ הכנעני היה כה כבד עד שחדלו אורחות וחדלו פרזון.⁴ אנו מגלים שנחל קישון גרף את הכנענים,⁵ על תענך ומגידו,⁶ ובעיקר על שישה שבטים שהשתתפו במלחמה וארבעה שבטים הנזכרים לגנאי משום שהשתמטו מלעזור לאחיהם. כל הידיעות הללו אינן נמצאות בפרק ד, ואילו שם יש ידיעות שאין בשירה, כמו רכב הברזל של הכנענים, אישיותה של דבורה, תיאור קצר של ברק ועוד.

¹ שופ' ד ז.

² וכן בשופ' ד טו: "ויהם ה' את סיסרא". השווה תה' קמד ו-ז: "ברק ברק ותפיצם שלח חציק ותהמם", וכן "והמתני את כל העם אשר תבא בהם" (שמי' כג כז).

³ השווה: שירת המושלים, במ' כא כז-ל; שירת למך, ב' ד כג-כד; ורבים ממומורי תהילים.

⁴

⁵ שופ' ה ו-ז.

⁶ שם, פס' כא.

שם, פס' יט.

4. שתי השירות אינן באות לתאר את השתלשלות המאורעות על פי הסדר הכרונולוגי. כבר עמדנו על כך⁷ שפסוק ט בשירת הים, "אמר אויב ארדף אשיג אחלק שללי", היה צריך לבוא בראש השיר ולא באמצעו, שהרי קודם הוא, כמובן, ל"סוס ורכבו רמה בים". כך גם שירת דבורה אינה ערוכה וסדורה לפי סדר המאורעות. הפסוקים יא-יב, "שם יתנו צדקות ה' צדקות פרזונו בישראל. עורי עורי דבורה, עורי עורי דברי שיר", מתארים את הרווחה שלאחר המלחמה. המתנדבים מברכים את ה' על צדקות פרזונו. והנה בהמשך הפסוקים (מפסוק יג ואילך) חוזרים שוב אל מהלך המלחמה. כך היא דרכה של שירה: אין היא באה לספר ולתאר את המאורעות כדרך התהוותם והשתלשלותם, אלא משמשת כחומר גלם ביד המשורר. מטרת השירה היא ההתפעלות, ההתרגשות, תיאור החוויה של המשורר, ולא תיאור העובדות במלואן. מכאן, אם המשורר רוצה להגדיל את הרושם, הוא בונה את השירה בדרך זו: הוא מבליט בכל קטע וקטע את הניגודיות. מצד אחד - מצוקה נוראה, פחד ללכת בדרכים, מחסור בנשק מינימלי, והנה הכול נושמים לרווחה, יוצאים מן העיר אל השדה, הכול שרים שיר מזמור על הניצחון שהנחיל ה' לעמו.

עד כאן קווי הדמיון, אולם מרובים מהם ההבדלים בין שתי השירות:

1. שירת הים פותחת במילים "אז ישיר" בלשון עתיד, ואילו שירת דבורה פותחת בלשון עבר, "ותשר דבורה". ההבדל אינו דקדוקי בלבד, אלא רמז יש בו על מטרת השירה. שירת הים בכמחציתה עוסקת בעתיד "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך" וכו', ואין זה מקרה, שכן קריעת הים אינה מטרה בפני עצמה, הצלה חד-פעמית, אלא אמצעי למטרה, להביא את בני ישראל אל ארצם, לבנות את בית המקדש, עד אשר מגיעה השירה לשיאה בקריאה "ה' ימלוך לעולם ועד" (שוב בלשון עתיד). שירת דבורה פותחת בלשון עבר ומסתיימת ב"ותשקט הארץ ארבעים שנה", כלומר לפנינו תיאור של ניצחון שהשפעתו נמשכה ארבעים שנה ותו לא. יש בשירה הלל, הודיה לה', אך הניצחון מוגבל למטרות מוגדרות, הצלה פיזית, ולא יבוא אחריו מעמד הר סיני ובניין בית המקדש שהם התעלות רוחנית נשגבה.
2. דרך השגת הניצחון מתוארת בשתי השירות באופנים שונים. לפי המתואר בספר שמות, עם ישראל פאסיבי, "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון". הקב"ה בכבודו ובעצמו יוצא כביכול להילחם במצרים. אם כן, נס גלוי שבגלוי. אכן, בפתיחה לשירה כבר נאמר "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים"⁸. ואילו בשירת דבורה אנו עדים למלחמה מרה וכבדה עד אשר הושג הניצחון. הטבע משתתף במלחמה - כמסייע וכעושה רצונו של בורא העולם. אולם עיקר המערכה מוטלת על ישראל, וכך "זבולון עם חרף נפשו למות"⁹.
3. אמנם שתי השירות קשורות בנשים, אך שירותיהן שונות. אחרי שמשה סיים את שירתו יצאה מרים הנביאה, וכל הנשים אחריה, בתופים ובמחולות. אין מרים מוסיפה מילים על שירת הים הגדולה ששר משה אלא חוזרת על השיר בכלי זמר, ואילו בשירתנו דבורה היא העומדת במרכז השירה. כבר בפרק ד היא המזרזת את ברק לצאת למלחמה והיא המזהירה אותו: "אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך, כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא"¹⁰.

⁷ עיין במאמרי 'שמות ט"ו - שירת הים', בשדה חמ"ד, יז, טבת-שבט תשל"ד, עמ' 235-242.

⁸ שמי' יד לא.

⁹ שופ' ה יח.

¹⁰ שופ' ד ט.

יתרה מזאת, יש לשים לב לכך ששמו של משה לא נזכר בשירת הים כלל. גם בהגדה של פסח שמו של משה אינו מופיע. ההיעדר נועד ללמדנו שאין לתלות מעשי נסים במשה עצמו, אלא בקב"ה בלבד, ומשה הוא רק שליחו.

בשירת דבורה נצבים במרכז השירה דבורה וברק: "עד שקמתי דבורה, שקמתי אם בישראל" (פס' ז); "עורי עורי דבורה, עורי עורי דברי שיר, קום ברק ושבה שביך בן אבינעם" (פס' יב).

מפסוק כד ואילך, נזכרות נשים בלבד: יעל הגיבורה זוכה לברכות מאליפות על גילוי הגבורה (פסוקים כד-כז), ומפסוק כח ואילך אם סיסרא ושרותיה מיבבות ומצפות לגבר הגיבור אשר יופיע ויביא להן שלל צבעים.

ב. מבנה השירה

פסוק א הוא פרוזה, בדומה לשירת הים ("יאו ישיר משה ובני ישראל"), ואין לכלול אותו בשירה. פסוקים ב-ג כוללים לשונות של פתיחה הנהוגות בשירה המקראית.

פסוק ב: בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'.
פסוק ג: שמעו מלכים האזינו רוזנים
אנכי לה' אנכי אשירה
אזמר לה' אלקי ישראל.

הצמד "שמעו - האזינו" או "אשירה..." מקובל כלשון פתיחה, והרי כמה דוגמאות: "קום בלק ושמע, האזינה עדי בנו ציפור" (במ' כג יח); "האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ אמרי פי" (דב' לב א). ובפנייה כללית יותר: "שמעו זאת כל העמים, האזינו כל יושבי חלד" (תה' מט ב). אשירה כפתיחה: "אשירה לה' כי גאה גאה" (שמי' טו א); "אשירה נא לידי שירת דודי לכרמו" (ישי' ה א).

נראה אפוא שהפתיחה לשירת דבורה מורכבת משני פסוקים המשלימים זה את זה. פסוק ב מכוון לישראל, שכן הפנייה היא "ברכו ה'". כל השומע את השירה ויודע שבעזרת ה' בא הניצחון, יברך את ה' (אגב, אין כל תיאור נוסף, שהרי בני ישראל יודעים את ה'). מאידך, בפסוק ג הפנייה היא אל מלכים ורוזנים, ובלי ספק הכוונה למלכי אומות העולם, ועל כן באה ההדגשה "אנכי לה' אנכי אשירה אזמר לה' אלקי ישראל". אין דבורה מצפה שאלה יברכו ויודו לה, אלא שמעו והאזינו לשירת, אני מהללת את ה' שהוא אלוקי ישראל, ומודה לו.

"אנכי אשירה, אזמר". יש מקום לסברה ששירה היא בפה וזמר הוא בכלי נגינה. השווה למקומות דלהלן: "זמרו לה' בכינור" (תה' צח ה); "ענו לה' בתודה זמרו לאלקינו בכנור" (תה' קמז ז); "בנבל עשור זמרו לוי" (תה' לג ב); "בתף וכנור יזמרו לוי" (תה' קמט ג); "וזמרת נבלך לא אשמע" (עמי' ה כג).¹¹

ג. חלוקת השירה

השירה מורכבת משלושה נושאים עיקריים, וכל נושא ניתן לחלקו חלוקה נוספת, עד שמתקבלות תשע חוליות כדלהלן:

¹¹ בקונקורדנציה, ערך 'זמרה', נמצאים פסוקים רבים שבהם המילים נרדפות.

הנושאים הראשיים:

ב-ג: תהילה לה'

יד-כג: המלחמה

כד-לא: מפלת סיסרא

חלוקה משנית:

בית א ב-ג: פתיחה (עיין לעיל)

ד-ה: הופעת ה'

ו-ח: תיאור המצב לפני הניצחון

ט-יג: דברי שבח למתנדבים

בית ב יד-יח: דברי שבח ללוחמים וגנאי לשבטים המשתמטים

יט-כג: תיאור מהלך המלחמה

כד-כ: מותו של סיסרא בידי יעל

כח-ל: אם סיסרא ושרותיה בארמון המלכות

לא: חתימה

קיימות אפשרויות חלוקה שונות מזו המוצעת כאן, אולם יש לקבוע קריטריון ברור שעל פיו מחלקים את השירה.

בחלוקה המוצעת הקריטריון הוא האובייקט: במי מדובר בקטע הנדון או אל מי פונים (מושא): בבית א הפנייה היא אל ה'; בבית ב הנושא המרכזי הוא השבטים (הלוחמים והנמנעים); ובבית ג הנושא הוא סיסרא.

מבחינת הסדר ההגיוני היינו מצפים למבנה כרונולוגי, והרי לוח הזמנים הוא בסדר הפוך: תחילה תיאור דרמטי של המלחמה, לאחר מכן מפלת סיסרא, דברי שבח למתנדבים ותוכחה לנמנעים, ולבסוף הלל ותודה לה' על הישועה הגדולה שעשה לישראל.¹² מדוע אפוא מתחילה השירה בתהילה לה'! שתי סיבות לדבר:

1. מבחינה פסיכולוגית, יש להשריש את ההכרה שהניצחון אינו בא אך ורק כתוצאה מגבורתם וחירוף נפשם של הלוחמים, אלא תודות לעזרת ה'. מתוך כך, אין השירה מסתפקת בהזכרה קצרה "אנכי לה' אנכי אשירה",¹³ אלא יש להזכיר את גבורות ה' שכבר באו לידי ביטוי בהיסטוריה. משום כך באים הפסוקים ד-ה לתאר את עצמתו של ה' עד אשר ארץ רעשה (ארץ=תבל) גם שמים נטפו... הרים נזלו וכו'.

בדרך כלל, הקורא את השיר או השומעו מתרשמים יותר מראשיתו של השיר מאשר מסיומו. בדרך הטבע הקשב הולך ופוחת ככל שמאריכים בדיבור, על כן יש להדגיש את הרעיון המרכזי של השירה כבר בפתיחה, ויש אפוא לצפות שהקורא יזדהה עם האידיאה.¹⁴

¹² ואמנם כך הוא הסדר בפרק ד. עיין שם.

¹³ מעניינת הערתו של בעל ידעת סופרים' לפסוק זה. הוא קובע ש"אנכי לה'" נאמר בלשון יחיד, כנראה משום שלא יכלה להעיד עדות נבואית על כל ישראל שגם הם תולים את הניצחון רק בה'. הדברים אקטואליים גם כיום.

¹⁴ והשווה: שירת בלק, הנפתחת בסירוב לקלל את ישראל, "מה אקב לא קבה אלי" (במי' כג ח); שירת דוד "ה' סלעי ומצודתי ומפלטי לי... מהולל אקרא ה' ומאויבי אושעי" (שמי"ב כב ב-ד). והרי זהו הרעיון המרכזי בשירה.

2. השירה שונה מן הפרוזה גם בכך שאינה כפופה לסדר כרונולוגי, וכוחה ביכולתה להשקיף על המאורעות מהיבטים שונים. גם שירת הים בנויה כך. בראש השירה תהילה, ולאחריה תיאור גבורת ה' ומפלת המצרים. שירת דבורה בנויה על העיקרון של ההעמדה הניגודית:

בית א: תיאור המצוקה לפני המלחמה, ומאיך התגלות ה' והתנדבות ראשי העם לצאת למלחמה.

בית ב: דברי שבח ללוחמים מכאן, ומאיך קריאת תגר ומוסר לשבטים שפקקו והשתמטו מלבוא לעזרת אחיהם.

בית ג: גם כאן שולטת הניגודיות: המנצח והכובש נופל ביד אשה תמורת 'כוס מים'. בני המשפחה מייחלים לבואו של המנצח ובידו שלל רב.

המבנה הפנימי של שיר זה כך הוא:

פתיחת השיר: הקריאה "ברכו ה'" לכל המתנדבים בעם, ובסמוך לקריאה זו "אנכי לה' אשירה..." קריאה זו, "ברכו ה'", חוזרת שוב בפסוק ט, אבל הפעם

המברכים אינם רק המתנדבים בעם, אלא "לבי לחוקקי ישראל".¹⁵

מרכז השיר: "אז ירד שריד לאזירים עם, ה' ירד לי בגבורים" (פס' יג); "מן השמים

נלחמו, הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא" (פס' ט); ובסמוך לו

תוכחה לשבטים: "כי לא באו לעזרת ה' בגבורים" (פס' כג).

סיום השיר: "כן יאבדו כל איביך ה', ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (פס' לא).

כבר ציינו שאין בשירה בקשה ומשאלה אלא היא שיר ניצחון והודיה. אף על פי כן, בשיאה של השירה, בפסוקה האחרון, מובעת משאלה-תקווה: "כן יאבדו כל אויביך ה'", והאוהבים "כצאת השמש בגבורתו". ההעמדה הניגודית מבליטה את שתי משאלות הלב. בשירה קיימת זהות בין אויבי ישראל ואויבי ה', ולכן המכריז מלחמה על ישראל, כאילו הכריז מלחמה על בורא עולם, ועל כן "יאבדו כל אויביך ה'".¹⁶

וכך גם בפסוק כג: "כי לא באו לעזרת ה', לעזרת ה' בגבורים". וכי זקוק הקב"ה לצורך הכנעת סיסרא וצבאו לעזרתם של ארבעת השבטים? אלא השתמטות ואדישות כלפי האויבים שהכריזו מלחמה על ישראל, כמוה כהשתמטות ממלחמת ה'. רעיון זה בא לידי ביטוי חריף בתהלים מזמור ב: "למה רגשו גויים ולאומים יהגו ריק, יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוטדו יחד על ה' ועל משיחו". וכך גם בשירת הים: "ימינך ה' תרעץ אויב... וברב גאונך תהרס קמיך" (פסוקים ו-ז).

מבנה זה של שירת דבורה מבטא בדרך ספרותית-צורנית את הרעיון שכבר הזכרנו לעיל: ההתנדבות ומסירות הנפש הן חלקו וחובתו של הלוחם, אבל ללא עזרת ה' אין בהן תועלת. כך באים הדברים לידי ביטוי: מצד אחד גיוס כללי: "מגן אם יראה ורמת בארבעים אלף בישראל" (פס' ח); "ויזעק סיסרא את כל רכבו, תשע מאות רכב ברזל, ואת כל אשר אתו" (ז יג); ומצד שני, תגובת ה': "ויהם ה' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי

¹⁵ המילה "לבי" שבצירוף "לבי לחוקקי ישראל" קשה. פירוש מעניין מציע פרופ' ח' רבין (עיונים בספר שופטים) על פי לְבַי, בערבית, שפירושה 'ברוך בואך'. וכך יתבאר פסוקנו: 'ברוכים הבאים מחוקקי ישראל שהתנדבו, עתה ברכו ה'.

¹⁶ רעיון זה בא לידי ביטוי גם בשירת הארון: "קומה ה' ויפוצו אויביך, וינוסו משנאיך מפניך" (במ' י לה).

חרב" (ד טו). וכיוצא בזה בתהלים מזמור כ: "אלה ברכב ואלה בסוסים, ואנחנו בשם ה' נזכיר; המה כרעו ונפלו, ואנחנו קמנו ונתעודד".

ד. אמצעים אומנותיים בשירת דבורה

כמקובל בשירת המקרא, האמצעי הרווח ביותר הוא התקבולת על כל צורותיה. מעניין ששירת דבורה אינה משופעת בתקבולות. נציג כמה מהן.

1. תקבולת נרדפת

ה' בצאתך משעיר // בצעדך משדה אדום
גם שמים נטפו // גם עבים נטפו מים (פס' ד).
מדוע בושש רכבו לבוא // מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (פס' כח).
ויש שהתקבולת הנרדפת באה בסדר כיאסטי:
אנכי לה' אנכי אשירה // אזמר לה' אלקי ישראל (פס' ג).
באו מלכים נלחמו // אז נלחמו מלכי כנען (פס' יט).
תבורך מנשים יעל... // מנשים באהל תבורך (פס' כד).

2. תקבולת ניגודית

מים שאל // חלב נתנה (פס' כה).
בין רגליה כרע נפל שכב, בין רגליה כרע נפל // באשר כרע שם נפל שדוד (פס' כז).
אין כאן תקבולת ניגודית מבחינה צורנית קלאסית, אך יש כאן ביטוי אירוני-מליצי המבליט יפה את דמותו של סיסרא מול חכמתה של יעל. סיסרא מבקש מים כדי להרוות את צמאונו, אבל יעל מגלה נדיבות-לב ונותנת לו חלב.

3. תקבולת מוטעמת

סוג זה שכיח יותר בשירתנו:
עד שקמתי דבורה // שקמתי אם בישראל (פס' ז).
עורי עורי דבורה // עורי עורי דברי שיר (פס' יב)¹⁷.
נחל קישון גרפם // נחל קדומים נחל קישון (פס' כא).
בין רגליה כרע נפל שכב // בין רגליה כרע נפל (פס' כז).
שלל צבעים לסיסרא // שלל צבעים רקמה (פס' ל).

4. שרשור

יש דוגמאות לשרשור אבל אין כאן שיטתיות:
שם יתנו צדקות ה' - צדקות פרזונו בישראל.
כי לא באו לעזרת ה' - לעזרת ה' בגיבורים.

¹⁷ "דבורה דברי שיר" - יש קרבה פונטית, שהרי שתי המילים, "דבורה" ו"דברי", הן מן השורש דב"ר.

5. מקצב

המקצב רובו שלשי או רבעי, אבל יש סטיות. לעתים השינוי במקצב בא במכוון. למשל המקצב השניי בא להדגיש את המהירות וחוזק הפעולה. ראינו זאת בשירת הים באמצעות ריבוי פעלים ומקצב שניי: "אמר אויב: ארדף, אשיג, אחלק שלל, תמלאמו נפשי, אריק חרבי, תורישמו ידי".

וכך גם בשירתנו: הלמה סיסרא, מחקה ראשו,

ומחצה וחלפה רקתו.

בין רגליה - כרע, נפל, שכב,

בין רגליה כרע, נפל (פס' כו-כז).

וכן: "בצאתך משעיר, בצעדך... ארץ רעשה, שמים נטפו, עבים נטפו, הרים זלו". אנו חשים בתנועה רבה, בפעילות של הארץ, השמים והטבע. ואילו בארץ ישראל - רוגע, "בימי יעל חדלו ארחות, חדלו פרזון בישראל". והנה כשיוצאים למלחמה, מוצגת שוב תנועה מהירה ופעילות מזורזת:

"עורי עורי דבורה... קום ברק ושבה שביך";

"אז ירד שריד... ה' ירד לי בגיבורים".

6. אירוניה

א. פסוקים כח-ל הם סאטירה עוקצנית הבאה לבטא את האופי של אם סיסרא ושרותיה. הקטע כתוב בדיבור ישיר, וזה מעצים את הרושם עוד יותר, כאילו עדי שמיעה אנו לדיאלוג במקורו. יש להניח שדבורה וברק לא שמעו את השיחה, ולכן לא ייתכן שיש לפנינו ציטוט נאמן, אלא ברור שיש כאן תיאור דמיוני.¹⁸ כאמור יש כאן העמדה ניגודית חריפה בין נפילתו בידי אישה (פס' כד-כז), ומצד שני האישה המצפה לבנה שיביא לה ביזה יקרת ערך.

ב. שימוש חוזר במילה כדי להביע את התשוקה הגדולה להשגת המאוויים, וכאן השאיפה לשלל: "הלא ימצאו יחלקו שלל

רחם רחמתיים לראש גבר

שלל צבעים רקמה

צבע רקמתיים לצוארי שלל" (פס' כ).

7. מטבעות לשון

מספר צירופים בשירת דבורה הפכו בעברית החדשה לשמש ניבים וצירופים קבועים: יושבי על מדין, מושכים בשבט סופר, חרף נפשו למות, תדרכי נפשי עז, הלמו עקבי סוס, מדהרות דהרות אביריו, ספל אדירים, כצאת השמש בגבורתו.

8. אונומטופיה

חשים כאן בשימוש מכוון בעיצור או בצליל שיש בו משום דמיון לצליל שבטבע, כגון "למה ישבת בין המשפתים לשמוע שריקות עדרים". חוזר כאן ונשנה הקול sh, המבטא את קול שריקות העדרים.

"מדהרות דהרות אביריו" - אפשר לשמוע את הדהרות.

¹⁸ והשווה תיאור קבלת הפנים של מלך בבל בשאול (יש' יד ד ואילך).

9. היתול

בפלגות ראובן גדולים חקקי לב (פס' טז).
 לפלגות ראובן גדולים חקרי לב (פס' יז).
 באו מלכים נלחמו
 אז נלחמו מלכי כנען...
 מן השמים נלחמו (פס' יח-יט).
 למה ישבת בין המשפטים לשמע שריקות עדרים (פס' טז),¹⁹
 והשווה: "יששכר חמר גרם רובץ בין המשפטים" (בר' מט יד).

ה. עיון בשירה

פס' א: ותשר דבורה וברק...
 קושי לשוני. הפועל "ותשר" ביחיד אינו מותאם לנושא "דבורה וברק". רד"ק: דבורה עיקר ולכן בא ביחיד, כמו "ותדבר מרים ואהרן" (במ' יב א). רלב"ג: דבורה חיברה את השיר וברק הצטרף אליה לשירה. השווה: "אז ישיר משה ובני ישראל" (שמי טו א), לפי ההסבר שמשה לבדו שר וישראל רק ענו לו.
 סיוע לדעה זו, שדבורה היא המשוררת העיקרית, אפשרת למצוא בפסוק ג: **"אנכי לה' אנכי אשירה אזמר לה' אלקי ישראל"**.
 ואוי לציין שבמקרא הפועל מותאם לעתים לנושא הראשון בלבד, כגון "ויקח שם ויפת" (בר' ט כג); "יערך אותו אהרן ובניו" (שמי כז כא).

פס' ב: בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'.
 הצירוף "בפרע פרעות" קשה, ואפשר להסבירו בדרכים שונות:
 רש"י: המשמעות היא 'פרץ פרץ' (עי"ן וצד"י מתחלפות), והכוונה לפרצות שפרצו עובדי הכוכבים בישראל על עזבם את ה'. ולפי זה כך הוא ההמשך: "בהתנדב עם" - לשוב בתשובה,²⁰ מעתה "ברכו ה'" - על התשועה שעשה.
 רד"ק: פרע מלשון פורעות וכן התרגום: נקום נקמת = איתפרע פורעותא. ומשמעו: בנקום נקמות.
 "בהתנדב עם" - כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה.
 וכוונת דבורה: על הרע ועל הטוב - "ברכו ה'".
 רלב"ג: במשמעות השבתה, ביטול. כוונת הדברים היא שישאל היו חלשים מאוד ("מושבתים ומבוטלים מהגבורה" כלשון רלב"ג) מפני לחץ סיסרא ויבין, ובכל זאת התנדבו לעלות עליהם למלחמה, אף שידעו שחלשים הם לעומת חילותיו של סיסרא. ועל כך ראוי לברך את השם יתברך, שהנחיל להם את הניצחון.
 ח' רבין:²¹ יש לפרש את המילים "בפרע פרעות" במשמעות של פירעון. אלה שפרעו את החוב באו להילחם, ומוכן ש"בפרע פרעות" מקביל ל"בהתנדב עם".

¹⁹ מכאן יוצא שראובן הוא חזק וכוחו עמו, ואף על פי כן בחר לשמור על העדרים ולא לצאת לעזרת הלוחמים.

²⁰ וכן תרגם יונתן: "כד מרדו בית ישראל באורייתא אתו עליהון עממיא וטרדונון מקרויהון, וכד תבו למעבד אורייתא אתגברו אינון על בעלי דבביהון ותריכונון מכל תחום ארעא דישראל".

²¹ עיונים בספר שופטים, הוצאת החברה לחקר המקרא.

פסוקים ד-ה: ה' בצאתך משעיר

בצעדך משדה אדום גם עבים נטפו מים.

הרים נולו מפני ה', זה סיני, מפני ה' אלקי ישראל.

המפרשים חלוקים בשאלת המאורע הנרמז בפסוקים אלו.

רש"י: זה מתן תורה, כמו שנאמר "וזרח משעיר למו". ומה עניינו לכאן? "כך אמרה דבורה: קשה היא התורה לפרוש ממנה וטובה היא לדבק בה, שהרי במורא ובגבורה נתנה, ולכן נמסרו ישראל בידי העובדים כוכבים על פרישתם הימנה,²² וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו". ביאור זה נלמד מתרגום יונתן.²³

רד"ק: הכול משל על המלחמה, "מן השמים נלחמו".

ראבי"ע: רמז למלחמות שנלחם הקב"ה בעבור ישראל, וכן: "וזרח משעיר למו" (דב' לג ב); "אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה" (חב' ג ג); "אלקים בצאתך לפני עמך בצעדך בשימון סלה" (תה' סח ח).

רלבי"ג הולך בדרך ביניים. "ה' בצאתך משעירי וכו', רמז למלחמות סיחון ועוג ושאר המלחמות שהיו אח"כ. 'הרים נולו וכו', יתכן שרמז בזה על מתן תורה, ואמר שגם ההרים בעצמם נולו ונתכו וחרדו מפני ה', וזה היה ביום מתן תורה שנתחדש המופת מן ההר ההוא זה הר סיני, אז נול מפני ה' אלוקי ישראל, ובוה נשלם בקיצור זכירת החסדים שעשה ה' לישראל במלחמות האומות ולחם בס מלחמות תנופה כענין מתן תורה והנפלאות שחדש שם שהיו סיבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצוותיו".

לפי רש"י כוונת הפסוק למתן תורה. ואפשר אפוא שפסוקים אלו הושפעו מברכת משה "ה' מסיני בא וזרח משעיר למו" (דב' לג ב).²⁴

כל תיאור הופעת ה' בסיני בעת מתן תורה משתקף אף הוא בשירה, אלא שהשירה מרחיבה את המסופר בפרוזה. זהו עיבוד שירי של הסיפור הפרוזאי בשמי' יט טז-יח.²⁵ מתוך המסופר בספר שמות על מעמד הר סיני, ידוע שרק במקום אחד, בהר סיני, הורגשה התגלותו של ה'. שם היו קולות וברקים וההר עשן וכו'. אך בשירת דבורה מסופר בצורה כללית אודות ארץ, שמים והרים.

שלא כרש"י, לפי ראבי"ע, רד"ק ורלבי"ג אין רמזו כאן מעמד הר סיני, אלא יציאת ה' למלחמה. מספר נימוקים לדעה זו:

1. לפי שמות יט ברור שהקב"ה התגלה על ההר **מן השמים** ולא בא משעיר או מאדום.
2. בשמות יט יש תיאור מלא של התגלות ה' בקולות, בברקים ובקול שופר, אך כאן לא נמצא תיאור זה.

²² על פי תרגום יונתן מפרש רש"י גם את פסוק ב, "בפרע פרעות... בהתנדב עם".

²³ יונתן הביא את האגדה הידועה בדבר הריב של ההרים על מי מהם תינתן התורה; וזו, לפי זענון, כוונת הפסוק "הרים נולו מפני ה', זה סיני מפני ה' אלקי ישראל". זאת אומרת: רמזוה כאן ההתרגשות שאחזה את ההרים עד שהקב"ה הכריע להשכיך שכינתו ולתת את התורה על הר סיני.

²⁴ וכבר שם מובאת בפירוש ראבי"ע דעת רבנו סעדיה גאון שכתב "כי הר שעיר ופארן קרובים, וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני, ואמר כי 'מסיני' כמו בסיני, ולא משעיר". לדעת רס"ג, יש כאן הרחבה שירית של המסופר בתורה על התגלות ה' בסיני, ומשה מזכיר שמות הרים שלא היו מרוחקים כהר סיני מבחינה גיאוגרפית.

²⁵ ראה "יעקבסון, חזון המקרא.

3. התוספות בשירת דבורה - ארץ רעשה, גם שמים נטפו, גם עבים נטפו מים וכו' - אינן נזכרות כלל במתן תורה.

על כן, מבחינת הכתובים עצמם יש נטייה ליחס את הפסוקים ד-ה שבשירת דבורה ליציאת ה' למלחמה, ויש לכך רמזים בשירה: "מן השמים נלחמו, הכוכבים..." (פס' כ); "לעזרת ה' בגבורים" (פס' כג). לפיכך נראה שכבר בפתיחה הוצגה השתתפות הטבע במלחמה.

קשה עדיין להסביר את ההדגשות "הרים נזלו מפני ה', זה סיני מפני ה' אלקי ישראל". והנה מוצאים במקרא את התופעה של נזילת ההרים והתמוססותם בשעה שה' יוצא למלחמה: "כי הנה ה' יוצא ממקומו... ונמסו ההרים תחתיו" (מי א ג-ז); "הרים כדונג נמסו מלפני ה', מלפני אדון כל הארץ" (תה' צו ה).

הערה דיזקטית

כאן באים אנו לרעיון המרכזי אשר הדגשתו חשובה מאוד להקניית ערכים חינוכיים-דתיים לתלמידינו. יש להביא את התלמידים לאמונה ולהכרה בה' יתברך שהוא השולט בחוקי הטבע, קובע, מרסן ואף משנה אותם, ומטרת השירה להדגיש ולשכן באזינינו את הרעיון שהטבע משמש אמצעי בידי ה'. הטבע הוא משרתו של הקב"ה. ברצון ה' ההרים נוזלים; וברצונו הם מוצקים. הוכחת רעיון זה באמצעות פסוקים מתאימים²⁶ תתרום לעיצוב האמונה של התלמיד, ולפי גיל התלמיד אפשר להוסיף כהנה וכהנה ולהגיע (בכיתות גבוהות) לנקודה פילוסופית-דתית שהקב"ה מתגלה לעולם ע"י שעבוד כוחות הטבע לצרכיו. זו דרכו.

נותר לנו לברר את משמעות "זה סיני, מפני ה' אלקי ישראל" (פס' ה). רלב"ג בפירושו מציע פתרון נפלא ל"זה סיני". בדבריה דבורה הופכת את המאורע החד-פעמי של התגלות ה' בסיני למאורעות רבים שיש בהם דמיון למה שקרה בסיני. השכינה אכן ירדה רק פעם אחת כדי לתת תורה לישראל, אך בניצחון ישראל על אויביו יש משום התגלות ישירה של ה'. ואכן הניצחון המוחץ על סיסרא הוא בבחינת "זה סיני", גם זה כמו סיני. התגלותו של ה' לשם הוכחת כוחו לעולם כולו, היא כהתגלותו בעת מתן תורה.²⁷ ובלשונו של רלב"ג: "... החסדים שעשה ה' לישראל במלחמות האומות ולחם במלחמות תנופה כענין מתן תורה והנפלאות שחדש שם, שהיו סיבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצוותיו".

לפי זה יובנו היטב גם פירושו של ראב"ע בשופטים "הוא רמז למלחמות שנלחם הקב"ה בעבור ישראל", ודבריו לתה' סח ח: "וזה פירוש הפסוקים: כתוב בתורה ה' מסיני בא, כי מסיני החל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר [...] וטעם ארץ רעשה כמו וירגזו ההרים, שפחדו כל הגוים [...] אמר רעשה הארץ, כאשר רעשה סיני ביום מתן תורה מפני השם".

כל התיאורים הללו נועדו להראות את גבורת ה', והזכרת מתן תורה והתגלותו של ה' בהר סיני הפכה לסמל. בשעה שמזכירים זאת, מתכוונים לתאר את גודל הפחד ששרר באותם מאורעות כפי שהיה בסיני, וזהו "זה סיני". הר תבור כאן הוא כמו סיני, גם בתבור הוכיח ה' לכל העמים את גבורתו ואת ידו החזקה. וכן הוא לגבי כל מלחמות ישראל.

²⁶ כגון "ה' בצאתך משעיר" וכו'; "מן השמים נלחמו, הכוכבים ממסלותם" וכו'; "נחל קישון גרפם" וכו'.
²⁷ ועיין באריכות בספרו של "יעקובסון, חזון המקרא, בהפטרות פרשת בשלח.

טבלת סיכום לפרשנות הפסוקים המקבילים:

תה' סח ח-ט	חב' ג-ז	דב' לג ב	שופ' ה ד-ה
תרגום: מתן תורה רש"י: מתן תורה ראב"ע: הופעת ה' למלחמה למען ישראל וגבורתו של הקב"ה	תרגום: מתן תורה רש"י: מתן תורה ראב"ע: המלחמות שנלחם ה' לישראל רד"ק: תיאור הגדולות והנוראות שהראה ה' לישראל במדבר. תחילה - כשנתן את התורה	תרגום: מתן תורה רש"י: מתן תורה ראב"ע: המלחמות שנלחם ה' לישראל	תרגום: מתן תורה רש"י: מתן תורה רלב"ג: רמז למתן תורה, וכן המלחמות שנלחם ה' לישראל; וכל התגלות כזו של ה' במלחמה היא כמו מתן תורה ראב"ע ורד"ק: רמז למלחמות שנלחם ה' לישראל

שים לב לדמיון בין הפסוקים בשירת דבורה (שופ' ה ד-ה) לתה' סח ח-ט.